

ДИАСПОРА В ДВИЖЕНИЕ

В продължение на много години терминът *диаспора*, използван в изследванията на миграциите, има конкретно значение – разселването на еврейския народ от историческата му Прародина. Понякога към това разбиране са добавяни като исторически примери и тези на арменците или на гърците. Неслучайно, пишейки в първия брой на списание *Diaspora*, Уилям Сафран отбелязва, че повечето научни дискусии за етническата принадлежност и имиграцията обръщат „малко, ако изобщо го правят, внимание на диаспорите“ (Safran 1991: 83).

Днес обаче никой не би си помислил да твърди подобно нещо. В социалните науки се наблюдава истинска експлозия на интерес към диаспорите, което предизвиква Роджър Брубейкър да констатира, че само за 2001 г. в дисертациите, защитени в САЩ, терминът „диаспора“ се споменава 130 пъти (Brubaker 2005: 1). Терминът, който някога е описвал еврейското, гръцкото и арменското разпръскване, сега споделя значения с по-голяма семантична област, която включва думи като имигрант, емигрант, бежанец, гастарбайтер, общност в изгнание, отвъдморска общност, етнически и религиозни малцинства и др. (Tölölyan 1991: 4). Говори се за различаване на ‘victim diaspora’ и ‘mobilized diaspora’ и т.н. (Brubaker 2005: 2).

Принудителното разселване, травматичните исторически преживявания, колективната памет за Родината, липса на интеграция във второто културно пространство, търсене на завръщане и постоянна връзка с произхода са ключови компоненти на класическата концептуализация на диаспората. Робин Коен обаче подчертава, че тази парадигма игнорира хетерогенността на диаспората, а тя не е хомогенно явление. Времеви, културни и пространствени фактори, едновременно с различия по социална класа, пол и възраст на хората, влияят върху диаспорния опит (Cohen 2008: 16-17). Идентичностите в диаспората са динамични и многоизмерни, те се детериториализират, конструират и деконструират. Сред представителите на диаспоричните общности идентичността се отличава с плавност, гъвкавост и „ковкост“ (Hristov 2014: 39).

В два последователни броя списание „Българска етнология“ ще представи изследванията на екип от учени, обединени в рамките на проекта „*Диаспората в движение: културни, социално-икономически и реемиграционни взаимодействия и нагласи у българите в Бесарабия с България в периода на ХІХ – началото на ХХІ в.*“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ (договор № КП-06-Н70/6 от 13.12.2022 г.). Те са посветени на динамиката на взаимните контакти на българската историческа диаспора в Бесарабия с Прародината, обхващащи период от над двеста години и развили се в контекста на различни исторически времена, общества и държави. В по-общ методологичен и теоретичен план изследванията кореспондират с актуалния в българската хуманитаристика проблем за движението на големи маси от хора, културни модели и образци на поведение от България към различни територии и пространства в миналото и съвремен-

ността. Редица изследователи се обединяват около становището, че анализът на взаимоотношенията на метрополията с българските общности в чужбина, исторически и нововъзникнали, е ключов за разбирането на феномена „диаспора“. Нещо повече, подобни изследвания се вписват и в големия обществено-политически дебат в страната ни относно завръщането на българите от различните краища на света в Родината като демографски, икономически, културен и социален ресурс за развитието ѝ.

През последните три десетилетия в страната ни често се чуват гласове от разнообразни обществени кръгове – както научни, така и политически, че демографската криза в страната може да бъде разрешена посредством „внасяне“ на етнически българско население от историческата диаспора – срв. например внесения през 2022 г. в Народното събрание законопроект за промени в Закона за личните документи, условно наричан Закон за лична карта „българин“ (<https://parliament.bg/bills/47/47-254-01-26.pdf>). Не рядко се чува повикът за „завръщане в историческата Родина“ на това българско по произход население, което прави подобни проучвания особено актуални. В българската научна литература все още липсва цялостно и задълбочено изследване за динамиката на комуникативните отношения на историческата диаспора в Бесарабия с България, за многообразието от връзки с Прародината, формирани и поддържани в различни исторически, политически и културни контексти с цел конструиране на етнокултурната идентичност на нейните представители. Анализирането на този пласт в живота на диаспората ще позволи да бъде разкрита спецификата на образа на историческата Прародина и неговото възприемане у различните поколения българи там.

Сложният път, който бесарабските българи изминават от поколение на поколение вече двеста години, е тяхна историческа съдба. Поселенията им на територията на днешните държави Украйна и Молдова съществуват от края на XVIII в. и началото на XIX в., като са следствие от масовите преселвания в годините на Руско-турските войни от началото на XIX в. (1806 – 1812 и 1828 – 1829), както и по време на Кримската война (1853 – 1856). Мигрирайки на територията на Бесарабия, преселниците донасят със себе си всичко, което ги характеризира като самостоятелна етническа общност: език, вяра, особен менталитет, опит в организирането на стопанство, морално-етични норми в семейния и социалния живот, обредна култура, фолклорно богатство, традиционна кухня и медицина, тъкачни умения, умения в изработването на дрехи, вещи от бита и т.н. Цялото това културно наследство, опазено във времето, става обект на събиране и проучване от страна на редица чужди и български автори, които е трудно да изброим тук. В същото време проблемът за „обратната връзка“ на диаспората с Прародината до голяма степен остава извън ползрението на изследователите. Ето защо посветихме тези два тематични броя на подобен тип проучвания и анализи.

Темите в двата броя са разнообразни. С цел проследяване връзката на българите в Бесарабия с България, изследването на Е. Водинчар, М. Перели-Плеханова и С. Семерджиева предлага анализ на информационния потенциал на един музеен предмет – евангелие от фонда на Регионалния археологически музей в

Пловдив, дарено от жителите на българското с. Бановка в Бесарабия на новопостроената църква в с. Чехларе, Пловдивско. Анализирайки сведенията от преброяването в Кралство Румъния през 1930 г., И. Манасиева очертава демографската картина на българското население в Бесарабия, оказало се в пределите на тази държава след разпадането на Руската империя. Авторката прави извода, че в желанието си да съхранят своя традиционен начин на живот, българските общности в Бесарабия продължават да отдават предпочитание на компактното настаняване предимно в селски райони, стремейки се към доброволна изолация спрямо съседите си от други етнически групи. На сходна проблематика, но в значително по-ранен исторически период, е посветена статията на С. Пачев и В. Пачева за преселването на българи от Южна Бесарабия и Северозападна България в Северното Приазовие (т. нар. Северна Таврия) през 1861 – 1862 г. като неразделна част от широк многонационален и многоизмерен миграционен процес в този регион. Като определят мястото на българския елемент в контекста на този сложен миграционен процес, авторите правят извода, че в резултат на тези преселения се формира отделна група от българската историческа диаспора – т. нар. „таврийски българи“.

Следват текстове, които са посветени на конкретни моменти от движението на представителите на диаспората, аспекти на политиките на българската държава към тези общности, както и моменти от научното им изследване. В изследването си Н. Дарманчева прави анализ на две сбирки с облекло от музеите в с. Кортен и гр. Твардица в Молдова, като се стреми да отговори на въпроса с какво и как са се обличали българките в края на XIX и началото на XX в. Г. Георгиев представя в две части свое по-голямо изследване, посветено на архивното наследство на Райна Кацарова, като описва не само теренната работа на голямата българска фолклористка, но изтъква и нейното значение като непосредствен авторефлексивен опит (доколкото има възможност за това чрез запазените сведения от дадения период). Правят се сравнения с последваща теренна дейност няколко десетилетия по-късно и на други учени (включително на екипи от ИЕФЕМ-БАН), проведени в същите райони и селища. В този брой на списанието сме публикували и изследването на В. Гамза за традиционната медицина на тернивските българи в Южна Украйна.

Вторият тематичен брой съдържа също изследвания на различни теми от отношенията на бесарабската историческа диаспора с метрополията, политиките на българската държава, особено в областта на образованието и др. М. Иванова разглежда темата за българите в Бесарабия в българската преса в периода на преход и демократични промени (1989 – 1993 г.). В това проучване авторката прави опит да хвърли известна светлина върху изградения нов образ на българската диаспора в българското общество, като разглежда вестникарски статии от един турбулентен исторически период за хората в Бесарабия, свързан с разпадането на бившия Съветски съюз и едновременно с това с възобновяването на връзките между диаспора и метрополия. Въз основа на теренни изследвания, интервюта и публикации на учени, познаващи образователния процес по българистичните дисциплини, Мария Маринова разглежда образоването по предметите „Български език и литература“ и „История, култура и традиции на

българския народ“ в Република Молдова. Анализирани са както проблемите, така и достиженията, коментирани са и наличните методически пособия. В статията си Е. Водинчар разказва за честването в гр. Болград на две паметни дати в историята на българската диаспора – основаването на гр. Болград в Бесарабия и изграждането на Болградската Гимназия. Анализът се гради на съхранени в Централен държавен архив документи в София, свидетелстващи за хората и техните действия около инициативата за честване на тези две годишнини. В. Илиева е предприела изследване, базирано на теренни проучвания, исторически справки, лични наблюдения и разкази на бесарабски българи, възпитаници на духовните ни образователни институции в България, реализирали се като свещеници или в други професионални направления в България, Молдова и Украйна. Целта, която си поставя, е да проучи: каква е ролята на българските духовни средни и висши учебни заведения за приобщаването на нашите сънародници от чужбина, изправени пред нарастваща заплаха от културна и езикова асимилация.

Екипът на проекта, авторите на статиите и съставителите се надяваме, че с представените проучвания сме дали своя скромнен принос в изследването на голямата тема за връзката на българската държава с нашите сънародници зад граница и преди всичко – за по-доброто разбиране на социалните и културните процеси, които са се развивали в миналото и днес сред българите в Бесарабия.

От съставителите

Литература

- Brubaker, R. 2005.** The ‘diaspora’ diaspora. In: *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 28, no. 1. January, p. 1.
- Cohen, R. 2008.** *Global diaspora: An introduction*. Routledge.
- Hristov, P. 2014.** Multidimensional Identity among the Youth Bulgarians in Diaspora (Case study of Odessa, Ukraine). In: *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 62 (1), Beograd, 33-47.
- Safran, W. 1991.** ‘Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return’. In: *Diaspora*, vol. 1, no. 1, pp. 83-99.
- Tölölyan, K. 1991.** The Nation-State and Its Others: In Lieu of a Preface. In: *Diaspora*, No 1, 1991, 3-7.